

Huub Wijffes, 'Verzetsdaden van mythische strijders en gewone mensen' Recensie van: J.L. van der Pauw, *Guerrilla in Rotterdam. De paramilitaire verzetsgroepen 1940-1945* (SDU 1995); C.M. Schulten, 'En verpletterd wordt het juk.' *Verzet in Nederland 1940-1945* (SDU 1995); Ton Klumper, *Helden tegen wil en dank: verzet 1940-1945* (Tirion 1994)

De Volkskrant 18 maart 1995, Folio

Verzetsdaden van mythische strijders en gewone mensen

Door: Huub Wijffes

De bevrijding bracht Rotterdam vreugde en verwarring. Op zondag 6 mei 1945 was in Wageningen de capitulatie ondertekend, maar pas op 8 mei trokken Canadese soldaten de stad binnen. In de tussenliggende dagen was onduidelijk wie het nu eigenlijk voor het zeggen had: de Duitsers, die geen gezag meer hadden maar nog wel over wapens beschikten, of de Binnenlandse Strijdkrachten, die stonden te trappelen van ongeduld, maar geen wapens mochten dragen.

De kern van die BS werd gevormd door voormalige verzetsstrijders. Zij hoopten hun finest hour te beleven door gewapenderhand de stad te 'bevrijden' en de Duitsers te ontwapenen. Vooral in het laatste oorlogsjaar hadden ze een bikkelharde strijd met de bezetter uitgevochten. Ze hadden collega's zien wegvoeren of gedood worden; de meesten hadden alles opgeofferd om de bevrijding te bespoedigen. En juist nu de bevrijding een feit was, moesten ze gedesilluseerd vaststellen dat het geallieerde oppercommando hun het genoeg van de persoonlijke overwinning op de gehate tegenstander niet gunde. 'En we vloeken en we zeggen nog eens: verdomme, wat worden we belazerd.'

Het verzet in Rotterdam is onderwerp van uitvoerige analyse in een boek waarop historicus Hans van der Pauw donderdag in Rotterdam promoveerde. Haarfijn ontwart hij de kluwen verzetsdaden in de vijf jaar tussen het bombardement van 14 mei 1940 en het teren van hoofden van 'moffenhoeren' op 7 mei 1945. Met mierenvlijt heeft hij de archieven uitgeplozen om de activiteiten van zestien paramilitaire groepen (dus niet de illegale pers, het verzet van beroepsgroepen en het individuele verzet) in kaart te kunnen brengen.

In totaal waren ongeveer vijfhonderd personen bij dat verzet betrokken en ondanks die op het eerste gezicht beperkte omvang kon Rotterdam het belangrijkste centrum van actief paramilitair verzet in Nederland worden genoemd. Het was de stad waar de eerste grote georganiseerde verzetsgroep, genaamd De Geuzen, ontstond en werd vernietigd (achttien doodvonnissen in maart 1941). Maar het was ook de stad waar de beruchte verrader Anton van der Waals (een broer van een verzetsman) zijn eerste slachtoffers maakte.

Het verzet of de illegaliteit zijn begrippen die lang met hoofdletters zijn geschreven en met lauwerkransen werden gekroond. De behoefte aan herdenking is altijd groter geweest dan aan gedegen historische analyse. Het is geen wonder dat vooral jonge historici de afgelopen jaren hebben gepleit voor een meer afstandelijke geschiedschrijving zonder morele vooroordelen, hoe hoogstaand die ook mogen zijn.

Door de talloze herdenkingsboeken en niet in de laatste plaats door rijksgeschiedschrijver L. de Jong was een stereotiep beeld over de oorlog ontstaan, waarbij Nederland simpelweg leek opgesplitst tussen de bezetter en zijn collaborateurs aan de ene kant en degenen die de goede zaak vertegenwoordigden aan de andere. Het verzet was in dat beeld een door brede groepen gedragen stroming, die uit liefde voor het vaderland of Oranje tot heldendaden kwam, grote offers bracht en krachtig bijdroeg aan de bevrijding van Nederland.

'Tijdens de Tweede Wereldoorlog is in Nederland op grote schaal verzet gepleegd tegen de Duitse bezetting', luidt de eerste zin van een boek dat deze in alle opzichten simplistische voorstelling van zaken ondersteunt. Opmerkelijk is dat het boek, 'En verpletterd wordt het juk' - Verzet in Nederland 1940-1945, is geschreven door de huidige directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, dr C.M. Schulten. Zou de moderne geschiedopvatting geheel aan de opvolger van De Jong voorbij zijn gegaan? Het heeft er alle schijn van, want zijn boek lijkt in interpretatie, woordkeus, compositie en illustratie een kloon van De Jong's oeuvre.

Met driehonderd pagina's is het wat dunner dan de meter boekenplank die De Jong bij elkaar schreef, maar Schultens boek heeft dezelfde, af en toe bombastische toonzetting. Opvallend zijn de identieke dramatische woordkeus, de zinsbouw die wankelt tussen een galmende preek en een feitelijke constatering, alsmede het machteloze gebruik van het uitroepteken om het drama nog eens extra aan te zetten. Natuurlijk opent het boek met een staatsieportret van 'de moeder van het verzet', koningin Wilhelmina, eindigt het met een 'eerbetoon' aan 'de grote zonen van ons volk' en wordt ruimhartig geciteerd uit plechtige herdenkingspoëzie:

'Hij vindt mij aan zijn zij

een die niet rust aleer

hij staat voor 'n and're rij

met een gericht geweer.' Het zijn zaken die op hun plaats zijn bij herdenkingen door betrokkenen, maar die je toch eigenlijk niet meer verwacht in een modern en serieus bedoeld historisch werk, zeker niet van iemand die, blijkens de 33 pagina's lange literatuurlijst, op de hoogte moet zijn van meer genuanceerde werken.

Neem bijvoorbeeld de voor een breed publiek bewerkte dissertatie van de socioloog Ton Klumper. Het is een boek met een beperkte historische pretentie, maar op grond van gesprekken die hij met vijftig oud-verzetsstrijders voerde, komt al een heel ander beeld naar voren. Het waren niet die mythische strijders voor God, Vaderland en Oranje, maar gewone mensen, die in ongewone omstandigheden en vaak tot hun eigen verbazing tot daden kwamen die, als men vanuit het comfortabele heden erop terugkijkt, heldendaden genoemd kunnen worden.

Korte metten maakt Klumper met de bekende misverstanden dat heel Nederland (behalve de NSB) in het verzet zat, dat het verzet een homogene en goed georganiseerde groep was, dat mensen bewust kozen voor deelname aan het verzet en dat het verzet een substantiële bijdrage heeft geleverd aan de bevrijding. De kracht van het ongestructureerde verzet door praktisch ingestelde mensen lag eerder in mentale ondersteuning van een twijfelende bevolking en de bescherming voor een grote groep vervolgd en beknelden.

Van der Pauw krijgt het beeld van de werkelijkheid nog scherper, want hij toetst het geheugen van verzetslieden aan velerlei schriftelijke bronnen. 'Dat het geheugen geen archiefkast is, maar een overlevingsmechanisme dat herinneringen vervormt en zo aanpast of draaglijk maakt, bleek maar al te vaak - en meer nog tot verrassing van de informant dan van de onderzoeker.' Het onderzoek corrigeert het traditionele beeld van het verzet op een groot aantal punten. Het vreemde is dat juist door die ontmythologisering - een vermenschelijking als het ware - de daden van het verzet een stuk indrukwekkender overkomen.

Hij onderscheidt twee fasen in het Rotterdamse verzet. Tot eind 1942 ontstonden negen verzetskernen. Op een enkele uitzondering na was het een amateuristische aangelegenheid, waarbij overmoedige lieden impulsief sabotage pleegden, of aan spionage deden met soms niet meer dan een aardappelschilmesje als wapen. Van idealisme was zelden sprake, eerder van een afkeer van de bezetter. Een veel voorkomend motief was, tijdens de hele bezetting overigens, dat toch iemand de verantwoordelijkheid moest kunnen dragen voor

de ordehandhaving als de Duitsers verdreven zouden zijn. Dat idealisme niet op de voorgrond stond, bleek ook uit de grote gretigheid van sommigen om 'kraken' te zetten voor de financiering van verschillende activiteiten. Incidenteel klonk zelfs het verwijt van geldsmijterij en zelfverrijking.

Groot waren de misverstanden in die beginjaren. Een Geuzengroep die een ontsnapte Engelse krijgsgevangene naar huis wilde helpen, benaderde eind 1940 oud-premier Colijn, in de veronderstelling dat hij wel een van de Geuzengeneraals zou zijn en contacten zou onderhouden met Engeland. Het wachtwoord van de week was bij huize Colijn echter onbekend.

Naïef was men ook ten aanzien van de tegenwerking van Duitse instanties. In een enkel illegaal blaadje verschenen aanvankelijk artikelen onder naam. De leider van de Nederlandse Volksmilitie, Sally Dormits, hield een zodanig uitvoerige administratie bij van alle medewerkers dat de Duitse politie de groep eenvoudig kon oprollen nadat hij was gepakt en zelfmoord had gepleegd.

Eind 1942 waren overigens alle groepen opgerold. De meeste medewerkers waren weggevoerd, gevangen gezet of gefusilleerd. Nieuwe groepen ontstonden in het voorjaar van 1943. Zij pleegden met minder mensen meer en krachtiger verzetsdaden. Constante karakteristieken bleven het flinterdunne organisatorische verband alsmede de na-ijver tussen de groepen. Voor zover men al wist van elkaars activiteiten, staken verschillen in opvatting over de aard en de intensiteit van het te plegen verzet regelmatig de kop op. De overkoepeling die door de Nederlandse regering in Londen werd afgedwongen bestond eigenlijk alleen op papier.

Met het boek van Van der Pauw en de eerder verschenen studie van Coen Hilbrink over het verzet in Twente en Salland (*De illegalen - Illegaliteit in Twente en het aangrenzende Salland 1940-1945*; Sdu, 1989) zijn we weer een stap dichterbij het nuchter aanduiden van de werkelijke plaats en betekenis van het Nederlandse verzet, met name op regionaal niveau. De tijd lijkt rijp voor een moderne analyse van de houding van de Nederlandse bevolking in haar totaliteit. Hopelijk heeft de auteur ervan de durf een eind te maken aan wat aanvoelt als een verplichting voor ieder die een boek aan het verzet wijdt: een eerbetoon of herdenkingsfrase.

J.L. van der Pauw, *Guerrilla in Rotterdam - De paramilitaire verzetsgroepen 1940-1945* SDU, ISBN 90 12 08189 0

Dr C.M. Schulten, *'En verpletterd wordt het juk' - Verzet in Nederland 1940-1945* SDU, ISBN 90 12 08190 4

Ton Klumper, *Helden tegen wil en dank: verzet 1940-1945 - Het antwoord van gewone mensen op ongewone situaties tijdens de Duitse bezetting* Tirion, ISBN 90 5121 480 4